

Hamza Hakimzoda Niyoziyning o'zbek milliy adabiy tili rivojiga qo'shgan hissasi.

Mamaniyozova Shohista

Chiirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tili va
adabiyoti yo'nalishi

Muratova Nafisa Baxtiyarovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek
tilshunosligi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asr o'zbek madaniyatining eng yirik namoyondalaridan biri, faol ma'rifatparvar shoir, o'zbek milliy tilining rivojiga ulkan hissa qo'shgan Hamza Hakimzoda Niyoziyning asarlari tilining tahlili haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ma'rifatparvar, pedagog, jurnalist, madrasa, adabiy til, fonetika, morfologiya, dialekt.

Abstract: This article discusses the analysis of the language of the works of Hamza Hakimzoda Niyazi, one of the greatest representatives of Uzbek culture of the 20th century, an active enlightener poet, who made a great contribution to the development of the Uzbek national language.

Key words: Enlightener, pedagogue, journalist, madrasah, literary language, phonetics, morphology, dialect.

Аннотация: В данной статье рассматривается анализ языка произведений Хамзы Хакимова Ниязи, одного из крупнейших представителей узбекской культуры 20 века, активного поэта-просветителя, внесшего большой вклад в развитие узбекского национального языка.

Ключевые слова: просветитель, педагог, журналист, медресе, литературный язык, фонетика, морфология, диалект.

Milliy madaniyatning atoqli arbobi Hamza ona tilining qadr-qimmatini yuksak pog'onaga ko'tardi, o'zbek milliy tilining rivoji uchun katta xizmatlar qildi. Mazmunan boy, shaklan puxta va o'tkir tilli original poetik va nasriy asarlar yaratdi. U leksik-grammatik xususiyatlariga ko'ra ajralib turuvchi bu asarlarida sun'iylikka, g'ayri tabiiylikka yo'l quymadi.

H. H. Niyoziy o'zigacha bo'lgan o'zbek adabiy tili boyligidan foydalandi, o'z navbatida, butun ijodiy faoliyatini o'zbek adabiyotining va o'zbek adabiy tilining takomiliga va rivojiga bag'ishladi. Uning she'riyati, chinakam xalqchilik ruhida yozilgan dramatik asarlari o'zbek tilining lug'at tarkibini boyitish, grammatik qurilishini yaxshilash va takomillashtirishda muhim rol uynadi.

O'zidan oldin o'tgan shoirlar ijodiga naziralar yozish va bu bilan eski o'zbek adabiy tili ramkasi doirasida chegaralanib qolish to'xtovsiz usib borayotgan ong va tushunchani, yuksak tuyg'ularni ifodalash talablariga javob bera olmasligini H. H. Niyoziy borgan sayin ravshanroq tushuna boshladi. Shoir badiiy ifodaning ixcham va qulay ko'rsatkichini topishga, yangi nutq obrazlari yaratishga intildi. Shu maqsadda u turli millat xalqlarining tillariga murojaat qildi. Tojik tilida lirik she'rlar yozdi, yangi milliy ashulalar yaratishda ozarbayjon va tatar adabiy tillaridan o'rnak oldi. Chunonchi, ayrim so'z yoki so'zlar birikmasi: *baliq, banga, savgi, o'lsa, o'lursa, qilmamish, qo'ymisham* kabi, shuningdek, ba'zi bir grammatik ko'rinishlar: jo'nalish kelishigi qo'shimchasining hozirgi o'zbek adabiy tilidagi *-ga (-qa/-ka)* shaklining *-a* shaklida ishlatilishi: *Yusufkan'ona, bois hijrona, tishlar marjona* kabilar.

H. H. Niyoziy asarlarida hozirgi tatar adabiy tili unsurlarini uchratamiz. Ulardan poetikadagina emas, balki nasriy asarlarida ham foydalandi: *Engi qilgan, bir tug'on uchun, qart umrga, yuku akirin-akirin, ani, sanamilar* kabi so'z va so'z birikmalari. Xususan, uning «Pushti gul» nomli asarida tatar tili unsurlari yorqin ko'rinadi.

Ayniqsa, uning 1916–1917 yillarda yozgan badiiy asarlari tilida keskin burilish yuz berdi. «Oq gul», «Qizil gul», «Sariq gul», «Safsar gul», «Atir gul» nomli milliy ashulalari to'plamining tili bunga yorqin misol bo'ladi. Masalan:

Og'a, sog' borsangiz, avval, dadamlarga salom ayting.

Yugurib chiqqan ul mushfiq onamlarga salom ayting.

Ko'zi qon hamshiram birla akamlarga salom ayting.

(H. H. Niyoziy. Tanlangan asarlar, 16-bet.)

H.H.Niyoziy asarlari tilining fonetikasi va morfologiyasida Farg'ona shevalarining ta'siri ko'zga tashlanadi: *ag'dan, bag'dan* (u yoqdan, bu yoqdan), *kelib yurishg'a dimlatgan ekan* (dimlatgan ekan – buyurgan yoki tayinlagan ekan), *har palla* (har gal) *ko'ngling unaydur* (unaydur – istaydi) kabi.

Hozirgi o'zbek adabiy tilidagi morfologik shakllardan farq qiluvchi ko'rinishlar ham ishlatilgan. CHunonchi, *-lik* qo'shimchasi bir qancha vazifada qo'llangan: a) *-lik* o'rnida – *bekaslik, rozilik* b) *-lik* o'rnida – *kuchlik bir azobdir*; v) *-gina* o'rnida – *o'zumni anchalik tutib* kabi.

Kelishik qo'shimchalari turli variantlarda ishlatilgan: 1) qaratqich kelishigining *-ning* qo'shimchali shakli kam uchraydi, uning vazifasini ko'pincha tushum kelishigining ko'rsatkichi *-ni* o'taydi: *meni shu dardimni, seni ko'nglingga*.

2) tushum kelishigi qo'shimchasi *-ni, -i, -n* shakllarda ishlatilgan: *boshini, seni, eshondi tanishlarini sababi bor ekan, tayyorlanganin, o'zlarin* kabi;

3) jo'nalish kelishigining *-g'a/-ga//qa/-ka* qo'shimchali ko'rsatkichidan tashqari, *-a* qo'shimchali ko'rsatkichi ham ancha keng qo'llangan: *o'z menga, murod-*

maqsadga, tilakka, amirg'a, mengga, yuzingg'a, joylariga, olmoqg'a, so'ylashqa, era, hijrona, mastona kabi;

4) o'rin-payt va chiqish kelishiklari ko'rsatkichlari oldidan n orttirilishi ham xarakterli bo'lgan: *oldinda, qoshinda, qo'linda, ishinda, umrlarinda, kursisinda; yuzlarindan, yuzlarindin* kabi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, o'zbek millatining atoqli farzandlaridan biri bo'lgan Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zining ma'rifatga chorlovchi she'rlari bilan milliy tilning rivojiga salmoqli hissa qo'shdi. Shoir faqatgina o'z tilidagi so'zlardangina foydalanmasdan, turli millat xalqlarining so'zlarini ham o'z she'rlarida mohirona qo'llagan. Qolaversa shoir asarlarining tilida Farg'ona dialektining ta'siri yaqqol namoyon bo'ladi. Bundan ko'rinadiki shoir shevadagi so'zlardan ham mohirona foydalanib o'z asariga kiritgan.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.U.Tursunov, B.O'rinboyev, A.Aliyev O'zbek adabiy tili tarixi. T. 1995.
- 2.Karimov G'. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent, 1966, 59-bet
- 3.B.Turdialiyev. Hamza va XX asr boshlari adabiyoti. Filologiya fanlari doktori dissertatsiyasi. Toshkent, 1989.
4. B.Turdialiyev. 1905-1907 yillar vaqtli matbuotining tili haqida// O'zbek tili va adabiyoti. 6-son.
- 5.Hamza. Tanlangan asrlar. Toshkent, "Yosh gvardiya" nashriyoti, 1988.
- 6.Hamza. Qizil gul. O'zFA Sharqshunoslik instituti, Hamza fondi, inv. № 7628, 8-10-betlar.
7. www.bilimlar.uz.

